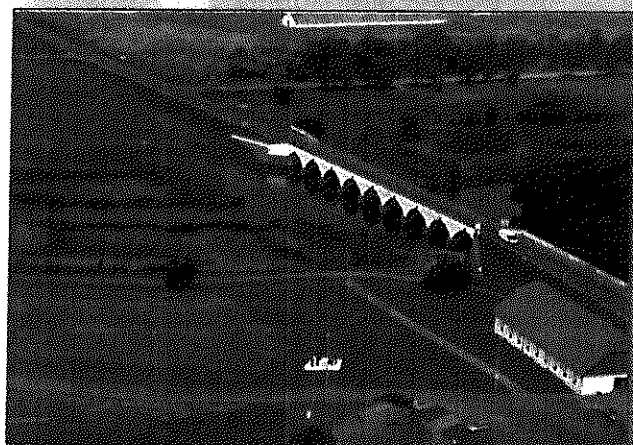
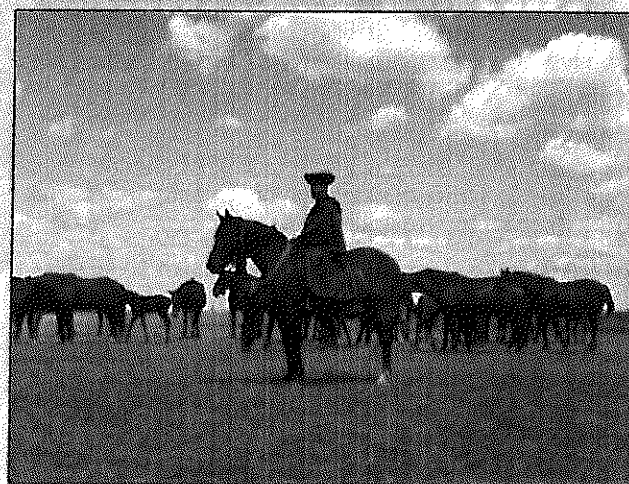
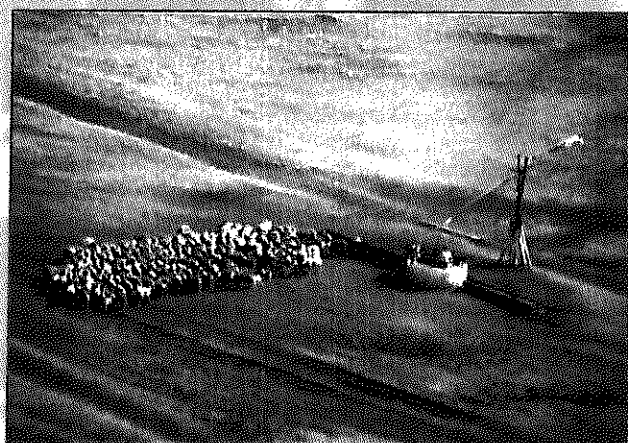
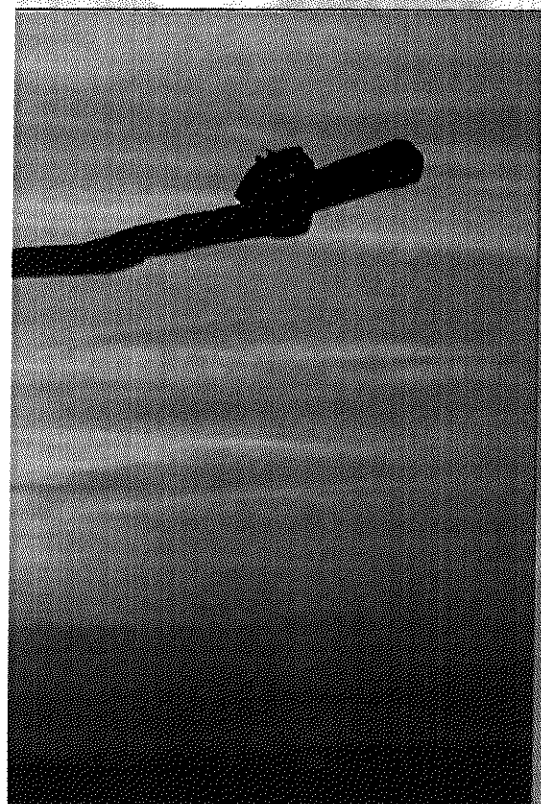
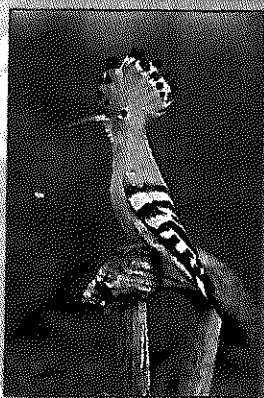
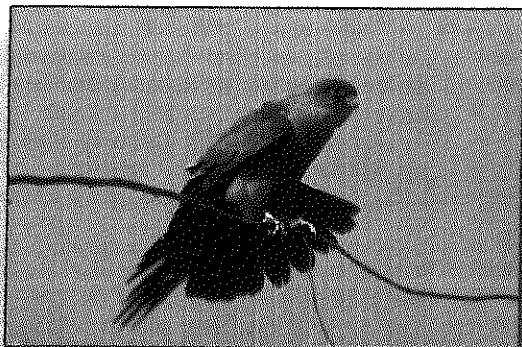

Hortobág

HORTOBÁG

WORLD HERITAGE

Milli Parki

A Hortobágyi Nemzeti Park

Ha van vidék, amelyet – főként a hozzánk látogató külföldiek – jellegzetes, tipikus, ősi magyar tájként tartanak számon, a hortobágyi pusztá az. Szerepet játszik ebben persze a magyar turisztikai propaganda, amely évtizedek óta sulykolja a romantikus puszták képét: kopár, fátlan, gyérűvű síkság, amelyen legelésző lovak, birkanyáják, tehéncsordák poroszkálnak végig, ahol a szél az úr, s a nyári szárazságban a pásztorkok gémeskutakból szereznek vizet a jószágoknak. (Napjainkban, a charter-járatok és a tömeges üdülőturizmus korában valószínűleg egyre több európai turistának is az Antalya környéki plázsok jelentik a tipikus török tájat, s ugyancsak elcsodálkoznak, ha eljutnának Közép- vagy Belső-Anatólia amúgy – szerintem – jóval törökébb vidékeire.)

A puszták tehát gyér növényzetű, földművelésre többnyire alkalmatlan szikes (= sókiválásos a felszínen a párolgás miatt) sík, csak hogy korántsem természetes ősi táj, mai egyveretű képét valójában csupán a 19. század második felének folyószabályozásai következtében nyerte el.

A Hortobágyon ugyanis sok ezer éven át a Tisza és mellékfolyói teregették szét iszapos hordalékukat. Aki nyitott szemmel jár a pusztán, az asztallap simaságú területen ma is sokfelé felfedezheti az egykori folyómedrek nyomait. (Maga a Hortobágy név is eredetileg a Tisza egyik itteni mellékfolyójának neve.) S amíg az ember nem szólt bele az alföldi folyók életébe, a Hortobágy kis esésű területeit is hónapokra uralmuk alá hajtották a folyók: vizüket árvízkor szétteregtették a síkon, ahol az akár hónapokra is megmaradt, vizenyős, nedves élőhelyeket alakítva így ki. A folyómedreket ártéri erdők öveztek, a magasabb talajvízszint pedig a szárazabb hónapokban is viszonylag dús legelőket életetett. S természetes körülmények között csupán néhány kisebb területfolt alakult ki szikes, füves puszták.

A középkorban még a Hortobágy településhálózata is jóval sűrűbb volt. Ahol ma legföljebb csak elszórt, magányos tanyákat látunk, a 16. századig viszonylag sűrűn települt falvak sorakoztak. E falvak, szám szerint 16 a 16. század végén a török háborúskodások nyomán pusztultak el.

A török kori harcokhoz kapcsolódó erdőirtások már akkortájt elősegítették a puszták előrenyomulását, de az évenkénti áradások újból és újból gondoskodtak a nedves környezetről. A vizenyős, ligeterdős Hortobágy fölött – mint erről már szó esett – a 19. századi folyószabályozások mondták ki a végső ítéletet. E szabályozásokra műszaki-gazdasági szempontból szükség volt, hiszen ily módon tudták megoldani az árvizek gyorsabb levezetését, az ármentesített területeken pedig a mezőgazdálkodás elterjedését. A szabályozások során a Tiszát és mellékfolyóit kísérő holtágakat levágták az élő folyóról, futásukat kiegyenesítették, gátak közé szorították. (A folyószabályozás eredményeként a Tisza eredeti hosszának majdnem 40%-ával lett rövidebb! Mai magyarországi szakasza 598 km.) Mindez viszont azzal járt, hogy a korábbi ártereket a gátak most már elvágták a nyílt folyótól, e korábbi vízjárta árterek fokozatosan kiszáradtak, s az erdős ligetek, ártéri erdők visszaszorulásával a 19. század végére megszületett a hortobágyi puszták.

(Érdemes azt is végiggondolni, hogy amikor a 19. század költői, élükön Petőfi Sándorral, már-már szerelmesen lelkesedtek az alföldi tájért, ők nem azt a sokfelé végláthatatlan gabonátábláktól egyhangú vidéket látták, amely a mai utazót fogadja, az akkori Alföld a mainál jóval változatosabb mozaikokból tevődött össze, ahol erdős ligetek, szertecsalinkázó folyóágak, természetes tavak váltakoztak a kopárabb, pusztás foltokkal!)

Türk Defterleri'nin bu sayısında Macaristan'daki Dünya Mirası yerleri Türkçe tanıtın renkli sayfalar Ekonomi ve Ulaştırma Bakanlığı'nın desteği sayesinde gerçekleşmiştir. Fotoğrafların bir kısmı Macar Turizm A.Ş. arşivinden sağlanmıştır

Vagyis az a táj, amit a turisztikai kiadványok ősi magyar tájként „adnak el”, valójában hosszú évszázadok emberi beavatkozása eredményeként létrejött kultúrtáj, ahol azonban ma is vannak védelemre érdemes természetközeli területek.

Ezt ismerte el 1999. december 1-jén az UNESCO Világörökség Bizottsága is, amikor a Hortobágyi Nemzeti Parkot felvette a világörökség listára, azonban nem a természeti táj, hanem az úgy nevezett kultúrtáj kategóriában. Ezzel hazánk első, még 1973. január 1-jén alapított nemzeti parkja lett a világörökség új tagja.

Az alapítás évében még 52 ezer hektáros nemzeti park a természet védelmét szolgáló bővítésekkel napjainkra már 82 ezer hektárra nőtt. A Hortobágyi Nemzeti Park a jórészt az ármentesítések nyomán kiszáradt és szikesedésnek indult puszták élővilágának megőrzésére alakult. Fontos feladat volt és ma is az, hogy biztosítsák a Hortobágy különleges madárvilágának háborítatlan fészkelését és vonulását. De fokozott védelmet élveznek a foltokban fennmaradt mocsaras rétek és maradványerdők is.

A Hortobágyon, mint minden nemzeti parkban, vannak szigorúan védett, és így a nagyközönség elől elzárt térségek, idő- és térbeli megkorlátozásokkal korlátozottan látogatható egységek, illetve az idegenforgalomba bekapcsolt, szabadon felkereshető területek. A szigorúan védett vizes élőhelyek az úgy nevezett Ramsari Egyezmény előírásainak megfelelően nemzetközi védelmet élveznek. A szigorúan védett területek közé tartozik pl. a Park déli részén a kunmadarasi puszták. Ezen a területen költ a tűzok, fészkel a sziki pacsipta és a pusztai madárvilág számos más képviselője. (Törökország természetvédelmi területei közül a Ramsari Egyezmény biztosított nemzetközi védelmet többek között a Gediz, a Göksu és a Kızılırmak deltájának, illetve a Burduri-tónak és a Bursa környéki Uluabat-tónak.)

Az egykor jóval nagyobb területet elfoglaló erdők ma a Hortobágyi Nemzeti Park mindössze 1,5%-án díszlenek. A szintén védelem alatt álló ohati tölgyest nemcsak a terület kiszáradása szorította vissza. Egyéb építőanyag híján innen vitték a fát házak, karámok építéséhez. De az ohati erdő adta a fát a híres kilenclyukú híd 400 ezer darab téglájának kiegészítéséhez is. A Hortobágy-folyón átvélő műemlékhíd 1827 és 1833 között épült. A pusztán csak kevés út vezetett át, így az a térség, ahol a Debrecen felől érkező „főút” elérte a Hortobágy folyót, fontos funkciókat gyűjtött maga köré. A híd környéke volt a hagyományos hortobágyi pásztorelet központja, itt hajtották keresztül a sokszor nyugat-európai piacokon vevőre találó jószágokat, marhákat, juhokat.

A hortobágyi pusztán egykor lényegesen nagyobb számban tartott ősi háziállatok (a magyar szürke marha, a rackajuh, a koleszterinmentes (!) húst adó mangalicasertés stb.) fenntartása szintén a nemzeti park feladata. A szürke marha egyes vélemények szerint a honfoglaló magyarokkal került a Kárpát-medencébe, más vélekedések szerint a 11–12. században, az őstulokból háziasították. Az ősi háziállat rendkívül megcsappant állományának megmentésére ún. génbankot hoztak létre, és a gondosan elkülönített gulyák példányait tervszerűen tenyésztik.

A hídfőnél ma csárda várja a mai vándorokat, s egy közeli épüleegyüttesben páratlanul érdekes kiállítás ismerteti meg a puszták kialakulásával, történelmével és a pásztorelet hétköznapijaival. Azzal a világgal, amely napjainkra jórészt már a múlt része, de megmaradt mozaikjait annál gondosabban kell megőriznünk!

Dr. Nemerkenyi Antal

A Török Füzetek ezen számában a magyar világörökség helyszíneit török nyelven bemutató színes oldalak nem valósulhattak volna meg a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium támogatása nélkül.

A fotók részben a Magyar Turizmus Rt. Archivumból, részben a Hortobágyi Nemzeti Park Rt. munkatársaitól származnak.

Ibrahim Müteferrika Magyarországon

II. rész

(Az I. rész a Török Füzetek XI. évfolyam 1. számában jelent meg.)

A II. világháború előtt készült lexikonainkban hiába keressük Ibrahim Müteferrika nevét. Az 1960-as években kiadott Új Magyar Lexikon már tartalmaz egy rövidke címszót, de szinte minden adata hibás.

A hetvenes évektől szaporodnak a témát érintő újságcikkek.¹ Valamennyinek ki nem mondott célja, hogy ráirányítsa az érdeklődő nagyközönség figyelmét a török-magyar kulturális kapcsolatok egy érdekes epizódjára. Olykor hibáktól, tévedésektől sem mentes jó szándékú írások ezek, amelyek népszerű formában összefoglalják a hozzáférhető szakirodalom alapján Ibrahim Müteferrikára vonatkozó ismereteinket. Ide sorolható e sorok írójának három cikke is.² Érdekességként még megemlíthetjük, hogy egy szépirodalmi próbálkozást is felmutathatunk. László-Bencsik Sándor ifjúság számára írt könyvének³ egyik elbeszélése az élete alkonyán lévő Müteferrika egy képzelt napját meséli el, de bevezetőül összefoglalja, amit tudni vél róla, nem kevés fantáziaszülte adattal feldúsítva a soványka életrajzot.

Szigorúan vett tudományos publikációkról csupán a 20. század elejétől beszélhetünk. Érthető, hogy a magyar szakirodalomban az Ibrahim Müteferrikát érintő munkák elsősorban a Rákóczi-emigráció kutatásához kapcsolódnak, úgy szólván azok melléktermékei.

E korszak lelkes kutatója volt a 19–20. század fordulóján Thaly Kálmán, aki Rákóczi és társai tekiradg-i éveinek számos dokumentumát kutatta fel és publikálta. E tevékenység egyik látványos eredménye volt Rákóczi svájci származású udvari nemese, a már említett César De Saussure naplójának és leveleinek felfedezése egy svájci magán-könyvtárban. A becses forrást Thaly a Magyar Tudományos Akadémia kiadójánál jelentette meg az eredeti francia szöveggel és hozzácsatolt magyar fordítással.⁴ A mű 93–96. (franciául), illetve 192–195. (magyarul) lapján olvasható a „De l'imprimerie” (A török nyomdászatról) című, sokat idézett fejezet.^{4a} (Mellékesen: az újabb kori török – és erre hivatkozva az orosz-szakirodalomban sűrűn előfordul egy rejtélyes Cezarnak (oroszul: Szezarnek) nevű szerző munkájára való hivatkozás. Maga Niyazi Berkes is ezt a névalakot használja a „The Encyclopedia of Islam” 1971-ben megjelent 3. kötetének Ibrahim Müteferrika szócikkében. Ez nem más, mint a fenti kiadás magyar címlapján szereplő „De Saussure Cezárnak ... levelei”-ben a szerző keresztnévének ragozott alakja (törökül: „De Saussure César'in ... mektuplari”).

A 19. század második felétől Törökország és Magyarország között kialakult szívélyes, baráti viszony lehetővé tette, hogy magyar tudósok a törökországi könyvtárak és levéltárak kincsei között is kutathassanak. Így nyílt lehetőség arra, hogy egy tehetséges fiatal tudós, a sajnos korán elhunyt Karácson Imre az isztambuli könyvtárakban kutathasson. Munkája során számos Ibrahim Müteferrikával kapcsolatos dokumentumra is bukkant, köztük a Riszále-i iszlámije címen ismert memorandumra, amelyet egy történelmi folyóiratban magyarul is ismertetett.⁵ Ezt megelőzően azonban már 1910-ben közzétett „Ibrahim Müteferrika” címen egy cikket a Tárih-i Oszmáni Endzsümeni medzsmuaszi 1. évfolyamának 4. számában. Az azóta is sokszor idézett dolgozatot Koós Károly neves magyar építész és irodalmár jóvoltából magyarul is olvashatjuk, aki kétéves isztambuli tanulmányútja alatt rábukkant a cikkekre és nyomban lefordította magyarra.⁶ A cikk fontosságát jelzi, hogy a „Müteferrika” című török könyvtörténeti folyóirat napjainkban is szükségesnek tartotta, hogy ismét megjelentesse.⁷ Az összegyűjtött anyagot Karácson Budapesten kötetekbe rendezve jelentette meg,⁸ de magyarnyelvűségük miatt a külföldi kutatók csak kevésbé tudják felhasználni.

A török-magyar történelmi kapcsolatokat, illetve a Rákóczi-kort érintő számos forráskiadványban találhatunk még Ibrahim Müteferrikával kapcsolatos dokumentumokat, ezekről azonban a szaktudomány nem igen vesz tudomást, vagy azért, mert a publikációk magyar nyelvűek,⁹ vagy azért, mert más témakörrel foglalkoznak elsősorban, így a bennük rejlő adatok rejtve maradnak.¹⁰

Káldy-Nagy Gyula professzor tanulmánya¹¹ szélesebb témakört ölel fel ugyan, így Müteferrikának csupán pár mondatot szentel, de a jegyzetekben bőszegesen ismerteti a kérdés legfrissebb szakirodalmának bibliográfiáját, így értékes segítséget nyújthat a további kutatásokhoz.

Magával Ibrahim Müteferrikával foglalkozó önálló könyvet mindössze egyet tud felmutatni a magyar könyvkiadás. Ez Simonffy Aladárnak, a Budapesten megjelenő német nyelvű Pester Lloyd című újság egykori isztambuli tudósítójának ugyancsak németnyelvű műve.¹²

¹ Szabó-Pap L.: Ibrahim Müteferrika = Élet és Tudomány. 1973. 3. sz. 129–132.; Gergely P.: Arabbetűs nyomda magyar alapítója = Magyar Nemzet. 1978. március 8.; M.E.: Nyomdatörténeti ritkaságok = Magyar Hírlap, 1978. május 18.; Mátéfy Györfné: Az első törökországi nyomda magyar alapítója, a kolozsvári születésű Ibrahim Müteferrika = Török Füzetek VI/1. sz. (1998); A török Gutenberg = RTV Újság 3. (2000) 41. sz.

² Horváth J.J.: Még egyszer Ibrahim Müteferrikáról = Magyar Nemzet, 1979. március 21.; Magyar volt a török Gutenberg = Mai Magazin, 1985. 4. sz. 24–26.; A kolozsvári Ibrahim efendi = A Könyv, 1987. 2. sz. 131–134.

³ László-Bencsik S.: Nagy magyarok idegenben. Budapest, 1971. 16–23.

⁴ Lásd az I. rész 2. számú jegyzetét.

^{4a} Az új kiadásban: 131–133.

⁵ Karácson I.: A sztabuli mecsetek magyar vonatkozású kéziratai. Századok, 1911. 3. sz. 196–199.

⁶ Koós K.: Hármaskönyv. Bukarest, 1969. 49–58.

⁷ Müteferrika, 4. (1994), 145–155.

⁸ Karácson I.: A Rákóczi-emigráció török okmányai. Budapest, 1911. – Török-magyar kori oklevéltár. Budapest 1912.

⁹ Például: D'Andrezel vicomte és Rákóczi levelezése. (Ed. Köpeczi B.) Vaja, 1984.

¹⁰ Például: Fekete L.: Die Siyâgat-Schrift In der türkischen Finanzverwaltung. Budapest, 1955.

¹¹ Káldy-Nagy Gy.: Beginnings of the Arabic-letter Printing in the Muslim East = The Muslim East, Studies in Honour of Julius Germanus. Budapest, 1974. 201–211.

¹² Simonffy A.: Ibrahim Müteferrika, Bahnbrecher des Buchdrucks in der Türkei. Budapest, 1944.

A régi török könyvek stílusát utánzó, sok illusztrációt tartalmazó ízléses könyvecske mindmáig a legjobb összefoglaló munka, ami Magyarországon megjelent. A szerző alaposságát dicséri, hogy a nyugati szakirodalom mellett felhasználta az ez időben hozzáférhető legjobb török szakmunkákat is (S. N. Gerçek: Türk matbaacılığı, İstanbul 1929, İhsan bey: İlk Türk matbaası dair yeni vesikalar = Hayat 1928., S. İskit: Türkiyede neşriyat hareketleri tarihine bir bakış, İstanbul 1939.) A könyv anyaga először a Pester Lloyd 1944. január 1-jei jubileumi számában, ezzel egy időben magyarul a Kolozsváron (Ibrahim Müteferrika szülővárosában) megjelenő Ellenzék című lap 1943. december 31-i számában is napvilágot látott. Török nyelvű kiadása is ismeretes, Faruk Yener fordításában, Ankara, 1945.

A „Magyar Könyvszemle”, mint a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Széchényi Könyvtár könyv- és sajtótörténeti folyóirata mindig is fontos szerepet játszott a hazai és a magyar vonatkozású külföldi kutatási eredmények közkinccsé tételében. Több-kevesebb rendszerességgel értesülhetünk belőle a Müteferrika-kutatások állásáról is. Így Karácson Imre „A konstantinápolyi könyvtárak” című cikkében számolt be kutatásairól.¹³ Az 1919-es évfolyam 124–126. lapján pedig Zsinka Ferenc recenzióját olvashatjuk Franz Babinger: Stambuler Buchwesen im 18. Jahrhundert című máig nélkülözhetetlen munkájáról. Az 1970-es években több közlemény látott napvilágot Hopp Lajosnak a Rákóczi-kor azóta elhunyt neves kutatójának tollából. 1974-ben „Ibrahim Müteferrika a török könyvnyomtatás megalapítója” címen adott korrekt összefoglalást eddigi ismereteinkről.¹⁴ (Ennek változata megjelent a Helikon című folyóirat 1974-es évfolyamában majd 1975-ben francia nyelven az Acta Orientalia című szakfolyóiratban.) 1977-ben Zygmunt Abrahamowicz lengyel kutatóval közösen egy fontos felfedezésről számolt be.¹⁵

A Rákóczi-emigráció iratainak átvizsgálása után feltűnő, hogy Rákóczi udvarából soha senki sem tett említést arról (az egyetlen De Saussure-t kivéve), hogy Ibrahim Müteferrika nemcsak Rákóczi tolmácsa és a Porta összekötője volt, hanem egyidejűleg nyomdász is. Pedig tudniuk kellett róla, hiszen Rákóczi haláláig (1735) már 13 könyvet kinyomtatott, és bizonyára láttak is belőlük egyet-kettőt. A krakkói Jagello-könyvtárban Hopp és Abrahamowicz megtalálták Krusinski lengyel jezsuita pap törökül Terdzseme-i tárih-i sejjáh címen megjelent munkájának egy példányát (a művet Ibrahim Müteferrika maga fordította le törökre és nyomtatta ki). A könyvben Krusinski kezeirásával a következő latin nyelvű bejegyzés olvasható:

„Ennek a könyvnek a szerzője betegsége miatt végleg visszarendeltetvén Konstantinápolyból, akkor a nagyvezír akadályoztatása miatt a jelzett történetet nem tudta bemutatni, de Rakotski fejedelem kezébe adta bemutatásra, aki a szerző visszatérése után ezeket írta neki 1729. szeptember 8-án: Feltételezem, hogy Tisztelendőséged értesült páter Holderman révén arról, hogy a Perzsa Történetet bemutatták az én megbízásomból Ibrahim közvetítésével, az ő nevében és nem az én nevemben, de kérdéseire azt válaszolta, hogy azt egy fekete dervis állította össze az én kérésemre.

Eloolvassván a Történetet, szerette volna látni a szerzőt, és teljes egyetértéssel bocsátotta nyomdába...”¹⁶

Mindez azt bizonyítja, hogy Rákóczi nemcsak tudott Ibrahim Müteferrika könyvnyomtatói tevékenységéről, hanem legalább egy művét kéziratban is elolvasta, és a maga eszközeivel támogatta annak megjelenését.

Ugyancsak a Magyar Könyvszemle hasábjain jelent meg egy Bécsben élő magyar tudós, Derék Pál német nyelvű közleménye „Origo typographiae Ottomanicae. Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen Buchdruckerei in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts” (Az oszmán nyomdászat keletkezése. Adalék a 18. század első felének török nyomdásztörténetéhez) címen,¹⁷ amely két korabeli dokumentum szövegét közli. Az első, német nyelven, az Olmützben megjelenő Monnatiche Auszüge alt- und neuer Gelehrten Sachen című folyóirat 1747. évfolyamának első kötetében jelent meg, s az akkori isztambuli osztrák követ beszámolóját tartalmazza. A második pedig ennek a bécsi Haus- Hof- und Staatsarchivban most megtalált latin nyelvű eredeti szövegét közli. A szerző megállapítja, hogy a latin szöveg maga is fordítás, az eredeti szöveg szerzője pedig nem más, mint maga Ibrahim Müteferrika. A követ néhány adattal még kiegészítette a szöveget. A kiegészítés még 1745 előtti, mert Ibrahim haláláról nem tesz említést, míg az 1747-ben megjelent német fordítás már igen.

A fellelt dokumentum jelentőségét növeli, hogy Ibrahim Müteferrikának valószínűleg ez a legkorábbi írása, amelyet valamely nyugati nyelvre lefordítottak.

Van azonban Ibrahim Müteferrikának egy másik műve, amely egy magyar tudósnak köszönheti, hogy a nyugati olvasóközönség megismerhette.

1769-ben jelent meg Bécsben, majd még ugyanebben az évben Párizsban is Ibrahim Müteferrika talán legfontosabb munkája, az Uszúlül hikem fi nizámil ümem francia fordítása.¹⁸ A fordító egy magyar diplomata, a sok nyelven – egyebek között törökül, arabul és perzsául is – beszélő gróf Reviczky Károly Imre (1736–1798). A névtelenül megjelent fordítást valószínűleg Isztambulban készítette, ahol a hatvanas évek közepén az ausztriai követségen diplomataként dolgozott. Még egy keleti témájú munkája ismeretes. 1771-ben kiadta Háfiz divánjából tizenhat gazel latin fordítását, prózai parafrázissal és bőszeges jegyzetekkel ellátva. Az Európában akkoriban még szinte ismeretlen perzsa költőt bemutató könyv nagy sikert aratott, még ugyanebben az évben angol, 1782-ben pedig német fordításban is napvilágot látott.

Amint látjuk, a magyar kutatók nem csekély mértékben járultak hozzá Ibrahim Müteferrikával kapcsolatos ismereteink gyarapításához. Fájó hiányosság, de ez talán a nyelvi nehézségeknek is következménye, hogy könyv- és nyomdásztörténeiszneink egyetlen idevágó munkát sem tudnak felmutatni. Pedig a lehetőség megvolna rá, hiszen két nagy könyvtárunkban, az Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Keleti Gyűjteményében együttesen Ibrahim Müteferrika nyomtatványainak teljes sorozata eredetiben tanulmányozható.

✎ Horváth J. József

¹³ Magyar Könyvszemle, 1911. 1–9.

¹⁴ Magyar Könyvszemle, 1974. 126–131.

¹⁵ Magyar Könyvszemle, 1977. 178–181.

¹⁶ U.o. 179–180.

¹⁷ Magyar Könyvszemle, 1978. 41–50.

¹⁸ Traité de la tactique ou méthode artificielle pour l'ordonnance des troupes. Vienne, 1769.

Korkut apó legendái – magyarul

A török népek legendavilága alig-alig vált ismertté Magyarországon, a fordítások pedig egyenesen fehér holló ritkaságúak. Talán csak a kazakok híres Manasz történetének részleges fordítását emelhetjük ki az utóbbi időből. Pedig ezek az alkotások cseppet sem érdektelenek számunkra: valahogy így regélhettek Árpád-kori énekmondóink is az elődök nagy tetteiről. A török legendák amúgy is rendkívül ismerősnek tűnnek, megfogalmazásaik cseppet sem idegenek a magyar fülnek: népszokásaink, népmeséink, népdalaink köszönnek vissza bennük.

Ugyanakkor Dede Korkut – Korkut apó – könyve a török irodalomnak is párját ritkító alkotása. Nemcsak azért, mert a néphagyományok gazdag tárháza, hanem azért is, mert a népi emlékezet 15. századi állapotának hű tükrö. Azt tudjuk meg belőle, hogy abban a korban hogyan látták magukat és múltjukat az Anatóliában megtelepedő nomád törökök. Az iszlám felvétele még a kezdeténél tartott, nem fedte el a török hagyományokat, az arab és perzsa hatások még alig érintették a nyelvet. A leírt-lefestett világ sem az Ezeregyéjszaka szultánjainak világát idézi, hanem egy ősi törzsi társadalom pusztai előkelőinek életét. Gondoljunk csak bele, olyan ez, mintha nekünk a korai Árpádok tetteiről maradt volna fenn valamiféle történet, amúgy magyar módra, a „csácsogó igricek” nyelvén, akiknek történetét már Anonymus is csak átmenteni próbálta, ha próbálta egyáltalán. Olyasféle ösköltészet, történetmondás maradt fenn Dede Korkut neve alatt, amelynek magyar párjáról éppen csak töredékeink vannak, s csak álmodozhatunk egykori meglétéről.

Éppen ezért nagyon fontos, hogy Dede Korkut könyve végre magyarul is megjelent teljes terjedelemben. A nyersfordítást Adorján Imre, a végleges megformálást Puskás László készítette.

A szöveg megértését számos, az alkotók figyelmeséről tanúskodó segédlet teszi könnyebbé. Hosszú előszó tájékoztat Dede Korkut történetének forrásairól, elterjedtségéről, történeti vonatkozásairól. Ugyanitt olvashatunk egy rövid értékelést a mű stílusáról, illetve a fordítás műhelyitkairól. A nehezebben érthető szavakat, jelenségeket lapalji, valamint a kötet végén egybegyűjtött magyarázatok, a török kultúrára vonatkozó megjegyzések teszik világosabbá. A fordítók gondosságára vall, hogy a magyarra átültetett beszélő nevek jegyzékét az eredetiekkel együtt megtaláljuk a könyv végén. A kötetet Hoppál Mihály ajánlja figyelmünkbe, a fordítást az eredetivel Dobrovits Mihály vetette egybe. Jól szerkesztett, gondosan, szemmel láthatóan nagy szeretettel elkészített munkát tart kezében az olvasó, melynek közzétételéről az Európai Folklór Intézet és a l'Harmattan kiadó gondoskodott.

A kötetet nem csak a török kultúra, de a néprajz vagy a történelem iránt érdeklődők is haszonnal forgathatják. Éppen e nagy fontossága miatt szeretném néhány olyan részletre felhívni a figyelmet, ahol az információk nem eléggé pontosak vagy félreérthetők. Teszem ezt azért, mert Dede Korkut könyvének kiadását rendkívül jelentősnek tartom. S talán e megjegyzések a Török Füzetek olvasói – a török kultúra iránt érdeklődők – számára sem érdektelenek.

A fordításról

A Muharrem Ergin-féle kritikai kiadásra alapuló fordítás végleges formába öntése Puskás Lászlót dicséri, aki nagyon jó érzékkel ültette át az ízes-veretes török szöveget. Magyarításai kifejezetten élvezetesek, a legjobb értelemben véve keltik a régiesség, archaikusság érzését, miközben jól érthetők is. Néhány ritka esetben azonban (s ez csak személyes véleményem) a stílárius egység mintha egy cseppet megrendülne. Különösnek érzem például a megszólításokat. Puskás László többnyire hé-nek fordítja a hejt, ami pedig a törökben korántsem ennyire faragatlan, mint ahogy a magyar hej sem az. A rokonok általában 'apa' és 'anya' szavakkal fordulnak egymáshoz, ami az eredeti szöveg pontos visszaadása. A magyar fülnek azonban talán természetesebb volna az apám, édesapám, anyám, édesanyám forma. Egyszer-egyszer érzésem szerint túlságosan modern kifejezések kerülnek az amúgy régies szövegbe: *jellegetes* járásod (93. o.), *Bejrek helyettese* (84. o.), *villant át az agyán* (77. o.). Ezeket minden bizonnyal el lehetett volna kerülni. A török nyelv bőven él olyan szerkezetekkel, amelyeket magyarra legegyszerűbben -va/-ve raggal fordíthatunk. Irodalmi szövegben azonban talán szerencsésebb volna feloldani ezeket az igeneveket. „Ezt látva én is örvendeznék” helyett én inkább azt írnám, hogy „Ha ezt látnám, én is örvendeznék.” (73. o.) „Fehér nyárfa ágaiból hajlított levágtál” helyett talán szebb úgy, hogy „Fehér nyárfa ágát lehajtottad, levágtad.” (95. o.) Kicsit nehézkesek számomra a régies magyar szavak. Ezekről szerintem a szöveg nem szebb, hanem nehezebben érthető lett. A szokmány szóról sokkal inkább a szoknyára asszociálok, semmint egy hosszú férfi felsőkabátra. (Amelyet talán nem volna bűn kaftánnak fordítani.) Kifejezetten tetszenek viszont a beszélő nevek magyarításai: Sárga Hagyma, Csaló fia Csalárd, Véresbajszú Bügdüz Emen. Egyedül talán az Egyszeműt érzem halványabbnak az eredeti Tepegőznél (igaz, jobb ötletem nekem sincs). Izgalmas kísérlet az eredeti nevek magyar hagyományokhoz kötése, így lett Bogácsból Bikács. A jegyzet szerint ez a bika képét eleveníti fel, mint ahogy a török név is, ráadásul a magyar fülnek is ismerős, mint helynév. (Ilyen alapon esetleg Bogács is maradhatott volna.)

Említettem már, hogy a történetek megértését számos segédanyag támogatja. A magyarázatok például nagyon helyesen hívják fel a figyelmet a szöveg magyar kapcsolataira. Néha azonban túlságosan is nyilvánvaló dolgokra utalnak. A hatfelé vágással való fenyegetésről "természetesen" Koppány felnégyelése jut eszünkbe, s nem ismeretlen a bika elleni küzdelem sámán-szimbolikája sem. E jegyzetek érzésem szerint inkább csak a felfedezés örömét veszik el, mélyebb kifejtésükre pedig e kötetben nem adódott mód. (Adorján Imre viszont bővebben értekezett róluk egy másik könyvében. Lehet, hogy inkább erre kellene az adott helyeken utalni.) Néha felemásak az információk. Kán Turali vitézeinek hu – és nem húúú – kiáltása esetében mindenképpen fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ez nem egy egyszerű érzelemnyilvánítás, hanem a dervisek körében általános felkiáltás, fohászkodás. Adorján Imre azonban azt már nem árulja el, hogy a szó arabul annyit tesz, hogy: ő, és szokás szerint Isten nevéként használják. (138–142. oldalak.) A szárny kifejezést nem szerencsés kifejezetten a nomád hadviseléshez kötni, hiszen az általános katonai műszó, ráadásul közismertnek is tekinthető. (122.)

A Bevezetés nagyrészt Muharrem Ergin kiadásának előszavára támaszkodik, néha sajnálatos módon félreértve azt. Így például „Bajburti Oszmán történelemkönyv” (13. o.) nem létezik, csak bajburti (vagy Bajburtlu) Oszmán krónikája. Sokkal meglepőbb, hogy Adorján Imre Dede Korkut történetét szinte ismeretlennek tartja Magyarországon. Nem említi, hogy az Örök kőbe vésve című, Kakuk Zsuzsa szerkesztette antológiában egy teljes fejezet, Tepegöz története, rövid magyarázattal ellátva már olvasható (1985, 318–330) Nem szól Tasnádi Edit ismertetéséről a Világirodalmi Lexikonban (VI. köt, 326.) A magyar szeretet próbája balladatípus és Dede Korkut ötödik történetének kapcsolata sem ismeretlen a magyar néprajzkutatók előtt, Vargyas Lajos már 1976-ban írt róla. Azaz szerencsésebb lett volna a nagyon sarkos, kizárólagos megfogalmazásokkal óvatosabban bánni.

Ezekkel egyébként Adorján Imre máskor is „törököt” fog. Szerinte a „személynevek közt egyetlen, az iszlám vallás szerint elfogadható, kanonizált vagy e hitről bizonyosságot tevő, sőt arab név sem fordul elő.” (20. o.) Ezen állításnak nyilvánvalóan ellentmond például *Gaflet* Kodzsának és fiának, *Ser Semszettin*nek vagy Bámszi Bejrek menyasszonyának, *Bánicsicsek*nek a neve. Hasonlóképpen nehéz eredeti töröknek tartani Alp *Rüsztem*, Torkos *Fatma* vagy Baj *Bádzsán* nevét. E példák ellenére természetesen igaz, hogy a nevek zöme török eredetű. A baj az, hogy Adorján Imre a kizárólagosság állításával a történet muszlim kapcsolatait kívánja cáfolni. Magam részéről semmi kivetnivalót nem találok abban, hogy Korkut apó legendáiban egy iszlamizálódó társadalom képe jelenik meg.

Ennek talán legszebb példája Deli Dumrul Azráil köré szövődő története, aki pedig a muszlim mitológia fontos alakja. Esetében aligha lehet szó egyszerű „becserélésről”.

Itt kell megemlítenem a számomra érthetetlen alcímet is, amely török eredetmondát ígér. A történetekben szó sincs a törökök, esetleg egyes törzseik vagy családjaik származásáról. Az ok az előszóból sem válik világossá. A fordításban ugyan szerepel az eredetmonda kifejezés, de a megfelelő helyen az eredeti szövegben az inkább „történet, könyv” értelemben fordítható *náme* szót találjuk.

Hasonló figyelmen kívül hagyások találhatók az irodalomtörténeti részeknél is. A szótagvers és a kezdőrim helyett talán szerencsésebb volna a bevett szótagszám-láló verselés és az élrim kifejezés használata. Kicsit félrecsúszott a könyv műfaji besorolása is. Nem annyira fontos, hogy a mű élére miféle klasszikus muszlim terminusokat aggattak a másolók, ezekhez Korkut könyvének semmi köze sincs. Hasznos lett volna viszont a török népek elbeszélő költészetével való egybevetés. Kissé félreérthetők Adorján Imre sorai a műsztažáról (28. o.), amelyekből sehogy sem akar kikerekedni, hogy egy olyan strófatípusról van szó, amelynek sorait rövid toldalékok teszik izgalmasabbá.

Nagyon kedves számomra a török hagyományos költészetet a magyar népdallal egybevető rész, látványosnak és fontosnak tartom. Sajnos ebbe is csúszott egy-két félreértés. „Sokszor önrím zárja a sorokat” – mondja a szerző (26. o.), példája azonban éppen hogy nem ezt sugallja: *âyım turan cebbar tanrı // Bâki kalan settar sorpharban a Tanrı* szó nem önrím, hanem rímtoldalék (*redif*), a tényleges rímet a *cebbâr* és a *settâr* szavak adják. Ugyanígy a *turayım* és a *varayım* szavakban az egyező rag (-ayım) csak toldalék, a rímet az 'r' mássalhangzó tartja fenn. Ez a törökben viszonylag gyakori megoldás, félrímnek nevezik.

A fenti akadékoskodás persze nem sokat von le a kötet értékéből. Az igazi fegyvertény az, hogy Dede Korkut könyve végre teljes egészében olvasható magyarul is. Gondosan elkészített kötetben, szép fordításban. A kísérő tanulmányok hibáik ellenére is bőséges betekintést nyújtanak abba a török kultúrába, amely a legendák táptalajául szolgál. Eligazítanak történeti és irodalmi vonatkozásokban, beavatnak a fordítás műhelytitkaiba. Fordítás és magyarázat: kerek egészet alkot.

Végül egy személyes vallomás: Magam jó néhány éve forgatom e munkát, hol itt, hol ott ütöm fel, de még sohasem olvastam el teljes terjedelmében. Sohasem olvastam irodalmi alkotásként. Most a magyar változatot letenni sem tudtam, egyik sor vonta maga után a másikat, egyik fejezet a következőt. Igazi örömömre szolgált a veretes, szép szöveg olvasása. Köszönöm azoknak, akik a magyar kötet megjelenésén fáradoztak.

Mindenkinek jó szívvel ajánlom figyelmébe.

♣ Sudár Balázs

Látogatás trabzoni barátainknál

A Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara Szigetvár városi elnöksége és Szigetvár város önkormányzata képviseletében május 28-án delegáció utazott Szigetvár testvérvárosába, a törökországi Trabzonba. A kamara képviseletében Szűcs Csaba elnök, valamint e sorok írója, Bogdáné Rudics Judit városi irodavezető; az önkormányzat képviseletében pedig Paizs József polgármester, Darázs Máttyás alpolgármester és Aracsi József címzetes főjegyző vett részt a trabzoni Világkereskedelmi Központ avató ünnepségén. A Trabzoni és az Isztambuli Kereskedelmi és Iparkamara meghívását örömmel fogadtuk, hisz a lehetséges partnerekkel való személyes találkozások megalapozhatják a jövőbeni gazdasági kapcsolatokat is.

Nagy várakozással indultunk a hosszú útra, hiszen küldöttségünkben eddig csak Szűcs Csaba elnök járt Trabzonban. Horváth László Törökország tiszteletbeli konzulja sajnos hirtelen jött betegsége miatt nem tudott velünk tartani.

Lélegzetelállító látvány volt számomra, mikor a repülőgépünk alatt feltűnt a magas hegyek lábánál a kristálykéék öbölben Trabzon városa. Török barátaink már vártak bennünket a repülőtéren. Nagyon jó érzés volt újra találkozni, hisz nem egészen egy hónapja jártak nálunk Szigetváron. A gyors repülőtéri ügyintézés után suhantunk át a városon, arra a tengerparton lévő vendéglő kertjében tartott fogadásra, amelyen a Trabzoni Kamara vezetője a vásárcsopont avatására érkezetteket vendégül látta. Igazán megható volt az a nagy baráti szeretet, amellyel küldöttségünket fogadták. A városaink, illetve kamaráink közti ötéves munkakapcsolat keretében többen jártak már a mi városunkban, örömmel találkoztunk velük ismét. Sadan Eren, a trabzoni kamara elnöke igazi házigazdaként fogadott bennünket, és a fekete-tengeri táncosok bemutatója, a folklór műsor, valamint a tenger feletti parádés tűzijáték feledhetetlenné tette ezt az estét.

Izgalmas, eseménydús napok vártak ránk, erről árulkodott vendéglátóink programjavaslata is.

Másnap a Trabzoni Világkereskedelmi Központ ünnepélyes avatóján vettünk részt. A létesítményt ünnepélyes keretek között Tayyip Erdoğan, Törökország miniszterelnöke avatta fel. A kiállító országokat, testvérvárosokat, a gazdasági és egyéb külkapcsolatokat mintegy 500 meghívott vendég képviselte, jó érzés volt az ünneplők közé tartozni.

A 4000 négyzetméter alapterületű vásárcsarnokot 10 hónap alatt építették fel egy vásárkomplexum első elemeként, amelyet követ majd egy konferenciaközpont, egy szálloda, sportlétesítmények, parkos pihenők, szabadtéri kiállítóhelyek és egyéb kiszolgáló létesítmények mintegy 100 000 négyzetméternyi területen.

A négynapos nemzetközi vásáron 82 standon a törökországiak mellett 15 ország kiállítója vettek részt, illetve mutatták be termékeiket. A szabadtéri területen személy- és haszongépjárművek, valamint kül- és beltéri építészeti anyagok kiállítása színesítette a vásárt.

A vásár ideje alatt módunkban állt megismerkedni a kiállítókkal, hiszen vendéglátóinkkal Sadan Eren vezetésével szinte minden standot megtekintettük, informálódtunk és sok hasznos tájékoztató anyagot gyűjtöttünk. Polgármesterünk tapasztalatairól nyilatkozott a Trabzoni Televízió híradó műsorában.

Csak gratulálni tudunk barátainknak a színvonalas létesítményhez, és ahhoz az összefogáshoz, amely mindezt lehetővé tette. Nagyon sok munka gyümölcseként igazán impozáns létesítményt tudhatnak magukénak. Reméljük, hogy jövőre Magyarországról, sőt Szigetvárról is fogadhatnak kiállítókat. Mi a magunk részéről mindent elkövetünk, hogy ez így legyen.

A szigetvári delegációt fogadta Niyazi Sürmen, Trabzon város polgármestere, Ali Osman Ulusoy, a Trabzon Megyei- és Sadan Eren, a Trabzon Városi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke. A városi elnökségen való látogatásunk módját adott arra, hogy megismerkedhessünk a tisztségviselőkkel, bár több éves barátságunk alatt szinte valamennyiükkel találkoztunk már.

A delegáció ellátogatott a Trabzoni Ipari Parkba, ahol Fahrettin Kurşunoğlu igazgató vezetésével a 71 működő gyár közül lehetőség nyílt többnek a megtekintésére is. A mogyoró-feldolgozó gyár technológiájának bemutatása igazi érdekesség volt számunkra, és sokáig orrunkban éreztük az üveggyárban használt festék illatát. Szerintem annyi varrógépet munka közben még delegációnk egyik tagja sem látott, mint amennyi a textilgyárban működött. A műanyag profil- és csőgyár látogatásakor a magyarországi export lehetősége is felvetődött, az átadott termékmintákat eljuttatjuk a hazai érdeklődőknek. (A gyárak egyaránt dolgoznak belföldi és külföldi piacra, a megrendelő által meghatározott minőségben.)

A tárgyalásokon szó esett Trabzon és Szigetvár várható beruházásairól, fejlesztéséről, valamint a lehetséges gazdasági kapcsolatokról, együttműködésről, a szigetvári vállalkozásokról és a magyarországi befektetési lehetőségekről.

A gazdasági programok mellett vendéglátóink arra is figyelmet fordítottak, hogy a vendégek a lehető legtöbbet tudják meg városukról és idegenforgalmi nevezetességeikről. Nagyon nehéz dolguk lehetett, hiszen rajtunk kívül számos más delegáció vendéglátásáról is gondoskodniuk kellett. Ezúton is köszönetet mondunk a gazdag programért.

Sétáltunk a belvárosban, megcsodálva az épületeket, rendezett tereket, parkokat. Bejártuk a bazársor minden zegét-zugát, fejünket kapkodva a sok érdekesség láttán. Jártunk İsmail Öztürk üzlethálózatának egyikében, és Sinan Velioglu cégének márvány és gránitlap bemutatótermében is.

Igazi sportélmény volt a városi stadionban a Trabzonspor – Malatyaspor labdarúgó mérkőzés. Lelkes szurkolásunk ellenére kikapott a helyi csapat, de nem szomorkodtunk, hisz az UEFA Kupában való részvételüket így is elérték.

Városon kívülre is eljutottunk, láttuk a sziklákba épített monumentális Sümela Monostort és messze a hegyekben lévő Hosszú-tó vidékét is, ahol a hősipkás hegyek közti csendes völgyben épült turistaparadicsomot is megcsodálhattuk. Mazhar Yıldırımhan alpolgármester közbenjárásával az önkormányzat hajóján kirándulást tettünk a Trabzoni öbölbe, majd meglátogattuk a város szülőttéről, I. Szülejmán szultánról elnevezett parkot is, ahol a szultán hatalmas szobra áll. A szobor nem volt ismeretlen, hiszen hasonmása a Szigetvár határában lévő Török-Magyar Barátság Parkjában található.

Trabzon nagy város, Törökország keleti kapuja Szigetvár kis város itt Magyarország egyik legszebb vidékén. Barátságunkat nem városaink mérete határozza meg, hanem az, hogy lehetőségeinkhez képest mit tudunk nyújtani egymásnak. Reméljük, hogy városaink a közeli jövőben gazdaságilag is együtt tudnak működni, erre mindenképpen biztosíték a köztünk évek alatt kialakult szoros barátság.

A barátság arról is szól, hogy részt veszünk-e egymás nagyobb ünnepein és egymás életének fontos, kiemelkedő eseményein, valamint örülünk-e őszintén egymás sikereinek. Sok kitartást, erőt és jó egészséget kívánunk török barátainknak, hogy a jövőben maradéktalanul megvalósulhassanak nagyszabású terveik, és barátságunk több generáción át tarthasson.

Nevük felsorolásától eltekintve, köszönetet mondunk valamennyi török barátunknak, akik az önkormányzat és a kamara részéről delegációnkat kísérték, programjaink szervezésében részt vettek. Külön köszönet illeti Tasnádi Edit asszonyt, a szavak közvetítésének nagy mesterét, aki erőn felül állta szavaink tengerét, ügyelve arra hogy a beszélgetéseink gördülékenyek legyenek és mondandóink maradéktalanul eljussanak a másikhoz. Nélküle nehezen boldogultunk volna.

A látogatás napjai nagyon gyorsan elteltek és elérkezett a hazaindulás órája. A hajnali felszálláskor repülünk alatt elterülő, még alvó város képének látványával búcsúztunk Trabzontól. Az öböl hamarosan eltűnt szemünk elől.

A viszontlátásra barátaink!

*✍ Bogdánné Rudics Judit
PBKIK Szigetvár városi irodavezető*

Mányoki-kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában

Vannak a köztudatban egyversű költőként, egyregényű íróként szereplő alkotók, s talán rokon velük Mányoki Ádám (1673–1757), akit sokan csak az ezerféle reprodukcióban látható Rákóczi-portré alkotójaként ismernek, de bizonyára akadnak olyanok is, akik ezzel a gyönyörű képpel is csak az évtizedeken át használatos ötvenforintoson találkoztak.

A Nemzeti Galéria reprezentatív Mányoki-kiállítása azonban, amely „Európa fejedelmi udvaraiban – egy arcképfestő-pálya szereplői és helyszínei” címmel a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulója kapcsán az idei Tavaszi Fesztivál nyitóeseménye volt, még a magyarországi barokk művészet e kiemelkedő mesterét ismerők számára is meglepetéseket tartogat. Mányoki festői pályája ugyanis a berlini udvarban kezdődött, majd a szász uralkodók udvari festőjeként mintegy negyven éven keresztül a drezdai és varsói királyi udvar, illetve gazdag lipcsei kereskedők látták el megbízásokkal. Életpályájának jellegéből adódóan műveinek túlnyomó többségét ma is külföldi gyűjteményekben őrzik. Így a külföldi múzeumokból, hazai társintézményekből, illetve magángyűjteményekből összeállított kiállításon együtt szereplő félszáz Mányoki-festmény, illetve az a tíz metszet, amely elveszett képei után készült, továbbá a barokk-kori Drezdát, Berlint, Lipcsét, Bécsét és az udvari élet jeleneteit bemutató ábrázolások, valamint a szabadságharc kezdetéhez kapcsolódó műtárgyak soha nem látott gazdagságban tárják itt és most elénk a festő korát, gazdag életművét és pályája helyszíneit.

Mányoki Ádám csak két rövid periódusban dolgozott Magyarországon, mégis legjelentősebb mestereink közé soroljuk. Egyrészt, mert messze kiemelkedik a hazai portréfestés akkori átlagából, másrészt mert a köztudat elsősorban II. Rákóczi Ferenc udvari festőjeként tartja számon: neki köszönhetjük a fejedelemtől és feleségének hiteles portréit.

Mindazok, akiket érdekelnek a barokk udvarok, főurak és gazdag polgárok pompázatos képei, Mányoki tatárosnak mondott pompás önarcképe és nem utolsósorban szívesen gyönyörködnek az eredetiben hasonlíthatatlanul mélyebb benyomást nyújtó híres Rákóczi-portréban (1712), feltétlenül tekintsek meg az augusztus 24-ig nyitva tartó kiállítást!

(tasnádi)

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar-Török Baráti Társaság időszaki lapja

Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Puskás László, Szmilko Györgyi és F. Tóth Tibor

Felelős szerkesztő/Sorumlu redaktőr: F. Tóth Tibor

Tervezés, tipográfia: Szmilko Györgyi

Színes technika: Starkiss Stúdió

Levélcím/adres: Magyar-Török Baráti Társaság

H-1062 Budapest, Bajza u. 54.

Fax: (36-1) 411 61-92

E-mail: deffler@office.mta.hu

HU ISSN 1217-6141

26064 Akaprint